

Цюпак, І.М. Витоки гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні [Текст] / І.М. Цюпак // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2010. – Вип. 55. – С. 166-171.

УДК 37.013:373.21(477) «19»

Цюпак І.М.

ВИТОКИ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Автором статті здійснено аналіз витоків гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні. Розкрито зміст понять “гуманізм”, “гуманність”, “педагогічний гуманізм”. Обґрунтовано погляди вітчизняних учених на ці поняття.

Ключові слова: гуманізм, гуманність, педагогічний гуманізм.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальних, економічних перетворень в Україні проблема гуманістичного виховання дітей та молоді набуває першочергового значення. Це пов'язано з необхідністю створення у суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню в усіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе й інших, чесності, довір'я, поєданого з високою відповідальністю.

На гуманізацію цілей і принципів організації сучасної дошкільної освіти спрямована Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», розроблена на виконання Закону України «Про дошкільну освіту» та Базового компонента дошкільної освіти в Україні.

У цьому руслі особливо актуальним представляється дослідження і впровадження в теорію і практику сучасного виховання та освіти основних ідей і положень гуманістичної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Гуманістичний напрям у педагогіці виник у другій половині ХХ століття як віддзеркалення ідей гуманістичної психології. За своїм ідеями він був близький педагогіці педоцентризму, педагогіці нового виховання і прогресивізму.

У працях Я. А. Каменського, Я. Корчака, П. Лесгафта, Й.-Г. Песталоцці, С. Русової, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського обґрунтовується

положення щодо провідної ролі сім'ї у розвитку дитини, залученні її до загальнолюдських цінностей.

Значна частина наукових досліджень присвячена проблемі гуманності як однієї з характеристик особистості дитини-дошкільника. Результати досліджень Л. Артемової, Л. Божович, О. Запорожця, С. Карпової, В. Котирло, М. Лісіної, Є. Субботського, Т. Поніманської, Л. Почеревіної, Т. Фасолько, С. Якобсон засвідчили, що на етапі дошкільного дитинства моральні норми є мотивами поведінки. Тому гуманістичне виховання варто здійснювати у процесі ознайомлення дитини з відповідними нормами гуманності, які вимагають конкретизації у певній життєвій ситуації. У дослідженнях педагогів і психологів проблема виховання гуманної поведінки представлена такими проявами, як милосердя (І. Княжева), чуйність (М. Воробйова, Т. Пономаренко), співчуття, співпереживання (Г. Кошелева, Л. Стрелкова), гуманні взаємини (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Котирло, В. Павленчик), турботливість (І. Дьоміна, М. Тимошенко), взаємодопомога (А. Виноградова, Л. Пен'євська, Т. Поніманська, Т. Репіна). Формуванню досвіду гуманної поведінки старших дошкільників присвячене дослідження Н. Цуканової.

Дослідники дошкільного дитинства Л. Артемова, А. Богуш, Р. Буре, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, О. Усова наголошують, що родина і дошкільний навчальний заклад, виконуючи специфічні виховні функції, не можуть замінити один одного і мають взаємодіяти задля повноцінного розвитку дитини-дошкільника. Психолого-педагогічні дослідження Т. Алексеенко, В. Безлюдної, Л. Божович, В. Постового доводять, що у дошкільному навчальному закладі повинні бути створені умови для спільної роботи сім'ї і педагогічного колективу у формуванні моральних якостей особистості дитини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Останні дослідження і публікації засвідчують необхідність подальших наукових розвідок щодо вивчення проблеми гуманістичної спрямованості виховання у вітчизняних навчально-виховних дошкільних закладах.

Мета статті: здійснити аналіз витоків гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких **завдань:**

1) розкрити зміст понять «гуманізм», «гуманність», «педагогічний гуманізм»;

2) обґрунтувати погляди вітчизняних учених на ці поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «гуманність» (від лат. *humanus* – людський) похідне від поняття «гуманізм» (лат. *homo* – людина, *humanus* – людський, людський, *humanitas* – людська природа) і означає людяність, людинолюбство, повагу до людей, людської гідності.

У філософському розумінні гуманізм – це визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, на гідне життя, а з точки зору психології та педагогіки сутність гуманності полягає в обумовленій моральними цінностями налаштованості на інших, здатності до переживання за них, до співчуття, співучасті і співпраці [2]. Варто відзначити, що існує чимало різноманітних підходів до тлумачення означеного поняття. Зокрема, гуманізм розглядають як засіб і метод морального виховання осіб, що ґрунтується на довільному сприйнятті нею морального виховання (І. Бех); як принцип світогляду, в тому числі і моральності, основою якого є переконання в безмежності можливостей людини і її здібностей щодо вдосконалення, вимога волі і захисту гідності особистості (І. Бужина); як органічний взаємозв'язок формування особистої та суспільної активності (О. Киричук); як ознака особистості, що формується на основі повсякденного високоморального ставлення людини до оточуючих та їхніх взаємин (М. Конюхов); як цілеспрямований процес оволодіння дітьми системою узагальнених гуманних уявлень і понять (С. Литвиненко). Різноманітність тлумачень свідчить про важливість і багатогранність цього поняття.

Т. Поніманська зазначає, що формування гуманної особистості – це стратегічна мета виховання сьогодення і на перспективу, яка визначається

ходом історичного розвитку [9, с. 4]. Аналізуючи дану проблему, автор визначає такі риси гуманної особистості:

1) гуманна особистість – це людина, яка бачить своє самоутвердження у створенні матеріальних або духовних цінностей, розвиткові власних можливостей і допомозі іншим людям, а не в зверхності над оточуючими. Вона не прагне самоутвердитися в образі «сильної особистості», «супермена», «переможця», шляхом брехні і спроб вигідно відрізнятись від інших людей. Агресивність не приваблює цю людину;

2) гуманна особистість – це людина з демократичним типом спілкування. Бачить у партнері гідну особистість, уникає «прибудови зверху», тиску, образливих підтекстів, перебивання тощо. Це людина поступки;

3) гуманна особистість – це людина, яка високо цінує культуру і прагне розвивати у себе знання, культурні смаки, здібності і вміння. Її цікавлять культурні надбання свого і інших народів. Принципово важливою є культура мови, що передбачає її літературність і багатство;

4) гуманна особистість – це критично мисляча людина. Критичність виявляється у ставленні до вікової субкультури, до забобонів, ідеологічних штампів і всілякої демагогії.

Заслуговує на увагу аналіз поняття „педагогічний гуманізм”, до якого у педагогіці чітко виявляються декілька підходів. Загалом, ним позначають світогляд, основними принципами якого є любов до людей, повага людської гідності, турбота про благо людей [3, с.75].

Педагогіка визначає означене поняття наступним чином: „Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність [7, с.76]. Гуманізм уособлює любов до людей, повагу до їхньої гідності і турботу про їхнє благо, тобто гуманізм органічно включає в себе гуманність як моральну рису людей.

Гуманність трактується як обумовлена моральними нормами і цінностями система установок особистості на соціальні об’єкти (людину, групу, живу істоту), яка подана у свідомості переживаннями співстраждання і співраді та

реалізується в спілкуванні та діяльності, в актах співдії, співучасті, допомоги [4].

Отже, гуманізм, гуманність – це ті основні характеристики поведінки людини, які визначають її ставлення до інших людей, до себе самої, до всього оточуючого, тобто це риси гуманної поведінки.

Гуманістичні ідеї в Україні мають глибокі історичні корені. Уже в перших письмових пам'ятках давньоруської культури висловлені цікаві думки щодо сутності людини і смислу її життя. Так, Іларіон Київський у „Слові про закон і благодать” обґрунтовує гуманістичне спрямування доброчинності, милостивості та боголюбивості князя у ставленні до підлеглих і рівноправності народів у процесі їх християнізації. „Повчання” Володимира Мономаха – своєрідна спроба впровадити гуманістичний принцип доброчинності й людинолюбства в міжкнязівські стосунки, а милосердність і доброчинність – у відносини між людьми.

Складовою нашого національного Відродження є пізнання і творче відновлення філософської думки дайбожчиків, які стверджували цілісне світовідчуття й світорозуміння, нерозривну єдність Людини і Природи, Людини і Землі, були постійно спрямовані на пошуки істини, що може бути надійним фундаментом як життя взагалі, так і виховання зокрема. Народна філософія – це філософія добра, краси, правди, справедливості, миру та дружби з представниками інших національностей.

Народна філософія зазнала впливу християнської філософської думки, і це не могло не позначитися на національній системі виховання.

В епоху великого національного Відродження (XVI – перша половина XVII ст.) формувалася самобутня система навчально-виховних закладів, у яких переважали демократичні та гуманістичні принципи роботи, виникали академії (Острозька – 1576 р., Києво-Могилянська – 1616 р.). Яскравим підтвердженням цього є різнобічна діяльність Києво-Могилянської академії. Українське Відродження дало світові блискучу плеяду видатних учених, просвітянських і громадських діячів

(Л.Баранович, І.Гізель, Л.Зизаній, З.Копистенський, М.Смотрицький, Ф.Прокопович та ін.), які розкривали не лише українську, а й інші системи національного виховання (білоруську, російську тощо).

Традицій гуманізму, демократії дотримувалися у Запорізькій Січі, за Гетьманщини. Вони були притаманні творам Г.Сковороди, Т.Шевченка, М.Костомарова, М.Грушевського. Істотною ознакою теорії гуманізму є її спрямованість на перспективу.

Видатний український філософ, поет і просвітитель-демократ Г.Сковорода був також прогресивним теоретиком і практиком педагогіки XVIII століття. Дослідник висунув і обґрунтував важливі ідеї про людину, її щастя та шляхи його досягнення, підносячи істинно людське, духовне в людині як визначальний чинник її діяльності.

Кардинально новими для вітчизняної педагогіки були погляди М. Пирогова, який піднімав гуманістичну проблему людської гідності, становлення людської особистості, виховання щирих людей з розвиненими розумовими здібностями, моральною волею та переконаннями.

Представники так званого практичного гуманізму спрямували діяльність на вдосконалення традиційної системи навчання і виховання. Він вказував на необхідність з раннього дитинства розвивати у дітей почуття безкорисливості, скромності й гуманне ставлення до особистості на національних засадах.

Освітня діяльність представників національного напрямку О. Духновича, М. Корфа та ін. ґрунтується на основах національної гуманної педагогіки, а їхня гуманістична спрямованість – на українській народній педагогіці.

На початку 50-х років XIX ст. у розвитку гуманізму в Україні важливе місце посідає революційно-демократичний напрям, очолюваний Т. Шевченком. Найглибше ідеали гуманної поведінки знайшли відображення у художній творчості Великого Кобзаря, для якого конкретна людина є самоцінністю, а свобода – головною умовою людського буття. З утвердженням у суспільстві гуманних відносин, коли буде „правда між людьми”, коли розвіється „тьма неволі”, люди стануть „раді та веселі”. Тарас Шевченко відродив гуманістичну

ідею правди та святості, якими мають визначатися як поведінка окремої людини, так і державні закони, норми відносин між людьми і народами.

Перша третина ХХ ст. стала періодом реалізації нових прогресивних ідей гуманізму вітчизняних педагогів С. Васильченка, Г. Ващенко, М. Грушевського, І. Огієнка, С. Русової, які прагнули замінити схоластичну, авторитарно-догматичну систему на нову, гуманістичну, засновану на традиційних ідеалах українців: дружельюбності, побратимства, працьовитості, щиросердності та ін.

Фундаментом виховної системи І. Огієнка є основні принципи виховання гуманності дітей: гуманістичної спрямованості, природовідповідності, народності, виховання в праці, які, на його думку, відображають основні суперечності та тенденції становлення гуманної особистості в дитячому та юнацькому віці. Найбільш дієвими методами виховання гуманної поведінки педагог вважав етичну бесіду, розповідь батьків з прикладами із життя родини та літературних персонажів, аналіз та дискусію, пояснення необхідності гідного життя в любові та повазі до людей, методи стимулювання (заохочення, покарання), методи навіювання (приклад та авторитет).

Гуманність і людська доброта є визначальними ідеалами у педагогічній спадщині В. Сухомлинського, який гуманну поведінку підносить до рівня громадського обов'язку кожної людини. Видатний український педагог у теоретичних роботах і на практиці виховання доводить, що високоморальні вчинки свідчать про глибоку повагу до гідності особистості, вони є запорукою формування благородних людських почуттів та необхідною умовою духовно-морального прогресу суспільства.

У якості компонентів гуманності дослідники виокремлюють повагу, чуйність, почуття справедливості, співчуття, довір'я, самокритичність, мужність. Ці якості визначають змістову сторону гуманності, а такі як ввічливість, терпимість, скромність, поступливість – її зовнішнє вираження.

У монографії Т. Поніманської зазначається, що низка авторів гуманістичного напрямку розуміє гуманізацію освіти як процес її переорієнтації з

абстрактного світопізнання та антропоцентристської індивідуалізації на систему зв'язків людини з навколишнім світом, на розвиток і укріплення цих зв'язків. Гуманізація покликана змінити спрямованість освіти, яка має набути енциклопедичного системного характеру. Провідного значення у навчанні набудуть інтегративні технології і гуманітаризація навчальних програм, переважання у них людиноформуючих, особистісно-орієнтованих компонентів. Значним внеском у вирішення проблеми гуманізації бачиться також включення до змісту освіти екзистенціальних понять (добра і зла, життя і смерті, цілі й сенсу життя людини, щастя і совісті, радості і страждання тощо) [9].

Другий напрям найбільш виразно представлений працями Ш. О. Амонашвілі, який переконаний, що олюднити школу, виховати справжніх людей може “педагогіка співробітництва”, заснована на рівності і спільності вчителя й учня – і на уроці, і в позаурочній взаємодії, у педагогічному спілкуванні загалом. Саме характер спілкування педагога з дітьми складає фундамент, на якому будується вся діяльність школи. Відтак, виділено два типи спілкування: імперативний і гуманістичний: перший утримується на примусі, покаранні, остраху перед оцінкою; другий – на рівноправному співробітництві педагога з учнями, довірі, взаємній повазі [1].

Розглядаючи визначення поняття гуманізму, І. Бех відзначає, що це любов до людей, повага до них, добробут, нетерпимість, чуйність. На його думку, справжня вихованість особистості визначається гуманістичним ядром, в центрі якого – безкорислива любов. Здійснювати виховання гуманізму набагато важче, ніж виховання, що ґрунтується на насиллі, примусі, авторитаризмі. Не вимагає доказу факт, що його слід починати виховувати з перших етапів розвитку дитини. Саме старший дошкільний та молодший шкільний вік мають бути ним інтенсивно заповнені, оскільки в більш пізні періоди це робити набагато складніше [6].

Дослідники трактують гуманізм як вираження людяності в усіх різноманітних проявах людської поведінки, яка спрямована на розвиток усього розумного, що сприяє життю, а також на збереження та захист людини й життя

як цінності [10]. Виховання гуманізму поєднують із толерантністю – терпимим ставленням до інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки інших людей. Так, розглядаючи питання виховання милосердя та гуманізму, Н. Хамська виокремлює два основних аспекти: духовно-емоційний, що передбачає переживання чужого горя як власного, та конкретно-практичний – надання реальної допомоги [10, с.26].

Висновки. Отже, звернення до історичного минулого (від античності до ХХ століття) дозволяє дійти висновку, що багатовікова культура людства пов'язана із залученням підростаючого покоління до гуманістичних духовних цінностей.

Українська нація має самобутню історію, глибоко гуманістичну ідеологію, багату теоретичну спадщину. Наші прадіди ще в дохристиянські часи знали про нескінченність і незмірність світу, вічну змінюваність життя, про те, що людина перебуває в центрі світобудови, що природа – як матір, земля – годувальниця, а хліб – усьому голова, свобода – найбільша цінність для людини, кожний має жити по правді та ін. Народна філософія стверджує культ Людини, Дитини і Природи. Упродовж століть ці ідеї визначали сутність життя, народного гуманізму, моралі, естетики, становили основний зміст та напрями розвитку національної системи виховання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в обґрунтуванні можливостей творчого використання виявлених продуктивних ідей минулого у сучасній дошкільній освіті.

Література:

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Шалва Александрович Амонашвили. – М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 494 с.
2. Амосов Н.М. Моделирование мышления и психики. – Киев, 1985. – 408 с.

3. Архангельський Л. М. Природа нравственных норм и диалектика их развития / Л. М. Архангельський // Вопросы философии. – 1978. – №3. – С. 72-79.
4. Асеев В. Г. Мотивационная регуляция поведения личности: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология” / В. Г. Асеев– М., 1995. – 45 с.
5. Бартенєва І.О. Професійна діяльність учителя у вихованні емоційно-позитивного ставлення підлітків до навчання: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – О., 2000. – 20 с.
6. Бех І. Д. Гуманізм у вихованні підростаючої особистості / Іван Бех. // Рідна шк. – 1995. – № 9. – С. 23 – 25.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1983. – 320 с.
9. Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку: [монографія] / Тамара Іллівна Поніманська. – Рівне: РДГУ, 2006. – 352 с.
10. Хамська Н. Б. Підліток на шляху до моральності: навч.-метод. посібник / Неліна Бореславівна Хамська. – Вінниця: Універсам-Вінниця, 1998. – 136 с.

Цюпак І.Н.

*ИСТОКИ ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ
ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ*

Автором статті осуществлен анализ истоков гуманистической направленности воспитания детей дошкольного возраста в Украине. Раскрыто содержание понятий "гуманизм", "гуманность", "педагогический гуманизм". Обоснованно взгляды отечественных ученых на эти понятия.

Ключевые слова: гуманизм, гуманность, педагогический гуманизм.

Tsupak I.M.

*THE SOURCES OF THE HUMANISTIC DIRECTION OF UKRAIN
PRESCHOOL EDUCATION*

The author of title made the analysis of the humanistic direction of Ukrain preschool education. It has discovered the essence of such concepts as “humanism”, “humanity”, “pedagogical humanism”. The opinions of domestic scientists to these concepts have substantiated.

Key words: humanism, humanity, pedagogical humanism.